

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2024-yil 2-son

VOLUME 8 / ISSUE 2 / 2024

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.2.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref
Content
Registration

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT
YURIDIK UNIVERSITETI**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan. Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Muharrirlar:

Y. Yarmolik, Y. Mahmudov,
E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Jurnal 24.06.2024-yilda tipografiyaga topshirildi. Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli 18,6 b.t. Adadi: 100.
Buyurtma raqami: 87.

TDYU tipografiyasida chop etildi.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

I. Rustambekov – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b., yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS‘UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot bo‘limi boshlig‘i

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

A. Saidov – Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazining direktori, yuridik fanlar doktori, professor (Toshkent, O‘zbekiston)

E. Juchniewicz – Gdansk universiteti professori, huquq doktori (Gdansk, Polsha)

A. Younas – yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Pekin, Xitoy)

O. Okyulov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b., yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Sh. Asadov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Aminjonova – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Rahimov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

B. Murodov – O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b., pedagogika fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Редакторы:

Е. Ярмолик, Й. Махмудов,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Ф. Мухаммадиева

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Журнал передан в типографию
24.06.2024.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 18,6. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 87.

Отпечатано в типографии ТГЮУ.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

И. Рустамбеков – доктор юридических наук, профессор, врио ректора Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

В. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – начальник редакционно-издательского отдела Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

А. Саидов – доктор юридических наук, профессор, директор Национального центра по правам человека Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Э. Юхневич – доктор права, профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Юнас – доктор философии по юридическим наукам (Пекин, Китай)

О. Окюлов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ш. Асадов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Аминжонов – доктор юридических наук, доцент Правоохранительной академии Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Рахимов – доктор юридических наук, доцент Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

О. Нарзуллаев – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

В. Муродов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

А. Мухамеджанов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Н. Ниязова – кандидат педагогических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Editors:

Y. Yarmolik, Y. Makhmudov,
E. Mustafaev, K. Abduvalieva,
F. Mukhammadiyeva

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

The journal is submitted to the printing house on 24.06.2024.

Paper size: A4.

Cond. p.p.18,6. Unit: 100.

Order: 87.

Published in printing house of TSUL.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

I. Rustambekov – Acting Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Head of the Publishing Department of Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD MEMBERS

A. Saidov – Director of the National Centre for Human Rights of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor (Tashkent, Uzbekistan)

E. Juchniewicz – Professor of the University of Gdansk, Doctor of Law (Gdansk, Poland)

A. Younas – Doctor of Philosophy in Legal Sciences (Beijing, China)

O. Okyulov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Nematov – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Sh. Asadov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Aminjonova – Associate Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Rakhimov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD) (Tashkent, Uzbekistan)

O. Narzullaev – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

B. Murodov – Professor of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

A. Muxamedjanov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

N. Niyazova – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

8 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**

O'zbekistonda strategik rejalashtirishni huquqiy ta'minlash masalasi

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

19 **NORMATOV BEKZOD AKRAM O'G'LI**

O'zbekistonda soliq tekshiruvlarini huquqiy tartibga solishni takomillashtirish masalalari

32 **ISTAMOV MAXMUD SHUXRATOVICH**

Saylov jarayoni ishtirokchisi sifatida siyosiy partiyalar: milliy qonunchilik va uni takomillashtirish

43 **MUSTANOV ILXOM ABIDVALIJONOVICH**

Banklar faoliyatini nazorat qilishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari: qiyosiy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

62 **GULYAMOV SAID SAIDAXRAROVICH, RUSTAMBEKOV ISLOMBEK RUSTAMBEKOVICH**

Raqamli aktivlarni himoya qilish: O'zbekiston kriptobirjalari ekotizimi uchun kiber xavfsizlik imperativlari

73 **MAHMUDXODJAYEVA UMIDA MUMINOVNA**

Ota-onalik huquqidan mahrum etish asoslari va oqibatlari: nazariya va amaliyot

87 **EGAMBERDIYEV EDUARD XAJIBAYEVICH, SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**

Raqamli obyektlarni vasiyat qilish: meros qoldiruvchining so'nggi istagini amalga oshirish muammolari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

97 **OTAJONOV ABRORJON ANVAROVICH**

Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglari bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlar uchun javobgarlik choralari takomillashtirish

113 **XUDAYKULOV FERUZBEK XURRAMOVICH**

Jinoyat huquqida harakatsizlik va uning turlari: tahlil va taklif

125 **ABDUXAKIMOV MURODULLO TOG'AYEVICH**

Xorijiy mamlakatlarda yer to'g'risidagi qonun hujjatlarining ijrosi ustidan prokuror nazorati ahvoli

137 **ISLOMOV BUNYOD OCHILOVICH**

Xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunchiligida yuridik shaxslarga nisbatan jazoni yengillashtirish masalalari

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI (SOHALAR BO'YICHA)

147 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**

Yuridik terminologiyada sinonimiya va polisemiya

155 **KARAXODJAYEVA DILOROM MAMIROVNA**

Ruzinazarov Shuhrat Nuraliyevich – taniqli olim, O'zbekiston zamonaviy fuqarolik huquqi maktabi vakili

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

8 ТУЛЬТЕЕВ ИЛЬЯС ТАВАСОВИЧ

К вопросу о правовом обеспечении стратегического планирования в Узбекистане

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

19 НОРМАТОВ БЕКЗОД АКРАМ УГЛИ

Вопросы совершенствования правового регулирования налоговых проверок в Узбекистане

32 ИСТАМОВ МАХМУД ШУХРАТОВИЧ

Политические партии как участники избирательного процесса: национальное законодательство и его совершенствование

43 МУСТАНОВ ИЛЬХОМ АБДИВАЛИЖОНОВИЧ

Организационно-правовые механизмы контроля банковской деятельности: сравнительно-правовой анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

62 ГУЛЯМОВ САИД САИДАХРАРОВИЧ, РУСТАМБЕКОВ ИСЛАМБЕК РУСТАМБЕКОВИЧ

Защита цифровых активов: императивы кибербезопасности для экосистемы криптобирж Узбекистана

73 МАХМУДХОДЖАЕВА УМИДА МУМИНОВНА

Основания и последствия лишения родительских прав: теория и практика

87 ЭГАМБЕРДИЕВ ЭДУАРД ХАЖИБАЕВИЧ, ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА

Завещание цифровых объектов: проблемы реализации последней воли наследодателя

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. КРИМИНОЛОГИЯ. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

97 ОТАЖОНОВ АБРОРЖОН АНВАРОВИЧ,

Совершенствование мер ответственности за такие преступления, как незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов

113 ХУДАЙКУЛОВ ФЕРУЗБЕК ХУРРАМОВИЧ

Бездействие и его виды в уголовном праве: анализ и предложения

125 АБДУХАКИМОВ МУРОДУЛЛО ТОГАЕВИЧ

Состояние прокурорского надзора за исполнением земельного законодательства в зарубежных странах

137 ИСЛОМОВ БУНЁД ОЧИЛОВИЧ

Вопросы смягчения наказания в отношении юридических лиц по уголовному законодательству зарубежных стран

13.00.02 – ТЕОРИЯ И МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ (ПО ОТРАСЛЯМ)

147 ГУЛЯМОВА ГУЛЬНОРА ЯКУБОВНА

Синонимия и полисемия в юридической терминологии

155 КАРАХОДЖАЕВА ДИЛОРОМ МАМИРОВНА

Рузиназаров Шухрат Нуралиевич – выдающийся учёный, представитель современной цивилистической школы Узбекистана

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

8 **TULTEYEV ILYAS TAVASOVICH**

On the issue of legal support for strategic planning in Uzbekistan

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCE AND CUSTOMS LAW

19 **NORMATOV BEKZOD AKRAM UGLI**

Issues of improvement of legal regulation of tax inspections in Uzbekistan

32 **ISTAMOV MAXMUD SHUXRATOVICH**

Political parties as participants of the electoral process: national legislation and its improvement

43 **MUSTANOV ILKHOM ABDIVALIJONOVICH**

Organizational and legal mechanisms for control of banking activities: comparative-legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. ENTREPRENEURSHIP LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

62 **GULYAMOV SAID SAIDAKHRAROVICH, RUSTAMBEKOV ISLAMBEK RUSTAMBEKOVICH**

Protecting digital assets: cybersecurity imperatives for Uzbekistan's crypto exchange ecosystem

73 **MAHMUDKHODJAEVA UMIDA MUMINOVNA**

Foundations and consequences of deprivation of parental rights: theory and practice

87 **EGAMBERDIEV EDUARD KHAZHIBAYEVICH, SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**

Bequest of digital objects: problems of realisation of the last will of the testator

12.00.08 – CRIMINAL LAW, PREVENTION OF OFFENSES. CRIMINOLOGY. CRIMINAL PROCEDURAL LAW

97 **OTAJONOV ABRORJON ANVAROVICH**

Improving liability measures for crimes involving the illegal handling of narcotic drugs, psychotropic substances, and their analogues

113 **KHUDAYKULOV FERUZBEK KHURRAMOVICH**

Inaction in criminal law and its types: analysis and proposals

125 **ABDUKHAKIMOV MURODULLO TOGAEVICH**

The state of prosecutorial control over execution of land legislation in foreign countries

137 **ISLOMOV BUNYOD OCHILOVICH**

Issues of mitigation of punishment for legal entities in the criminal legislation of foreign countries

13.00.02 – THEORY AND METHODOLOGY OF EDUCATION AND UPBRINGING (BY FIELDS)

147 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**

Synonymy and polysemy in legal terminology

155 **KARAXODJAEVA DILOROM MAMIROVNA**

Ruzinazarov Shukhrat Nuralievich – an outstanding scientist, a representative of the modern civil school of Uzbekistan

Kelib tushgan / Получено / Received: 24.04.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 30.05.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.06.2024

DOI: 10.51788/tsul.rols.2024.8.2./GQSK2968

UDC: 347.963(045)(575.1)

XORIJIY MAMLAKATLARDA YER TO'G'RISIDAGI QONUN HUJJATLARINING IJROSI USTIDAN PROKUROR NAZORATI AHVOLI

Abduxakimov Murodullo Tog'ayevich,
O'zbekiston Respublikasi Bosh
prokuraturasi boshqarma boshlig'i,
Huquqni muhofaza qilish akademiyasi mustaqil izlanuvchisi
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0002-9544-4637
e-mail: murodill@inbox.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy mamlakatlarda yer fondining taqsimlanishi, ayrim rivojlangan xorijiy mamlakatlar va MDH davlatlarida yer munosabatlarini davlat tomonidan tartibga solishning umumiy masalalari, AQSh, Yevropa hamda MDH davlatlarida yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirish bo'yicha turli yondashuvlar, xorijiy mamlakatlarda yer to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishga prokuratura organlarining aloqadorligi masalalari, yer nazoratini amalga oshirish maqsadida tashkil qilingan prokuratura organlarining tuzilmalari hamda ularning vazifa va funksiyalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, tadqiq qilinayotgan masala bo'yicha statistik ma'lumotlar, xorijiy mamlakatlarda prokuratura organlarining jinoiy ta'qib va ayblov idorasi yoki qonunchilik ustidan nazorat olib boradigan organ sifatidagi turlarga bo'linishi, bu bo'yicha tadqiqotchi olimlarning ilmiy qarashlari hamda mutaxassislar fikrlari, bahs-munozaralari ham keng yoritilib, tahlil qilinayotgan mavzuning nazariy jihatlariga ham e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, maqolada yer munosabatlarini davlat tomonidan tartibga solish bilan bog'liq ilg'or xorijiy tajribalar asosida O'zbekiston Respublikasida qonun hujjatlarini takomillashtirish bilan bog'liq takliflar hamda muallifning ushbu mavzuga aloqador shaxsiy xulosalari ham o'rin olgan.

Kalit so'zlar: prokuratura, prokuror nazorati, yer, yer islohoti, qishloq xo'jaligi yerlari, sug'oriladigan yer, xorijiy mamlakatlar, fuqarolik huquqiy munosabat, yerlardan noqonuniy va o'zboshimchalik bilan foydalanish, javobgarlik.

СОСТОЯНИЕ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Абдухакимов Муродулло Тогаевич,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
начальник управления Генеральной прокуратуры
Республики Узбекистан, самостоятельный соискатель
Правоохранительной академии Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы распределения земельного фонда в зарубежных странах, общие вопросы государственного регулирования земельных отношений в

некоторых развитых зарубежных странах и странах СНГ, различные подходы к мониторингу исполнения земельного законодательства в США, Европе и странах СНГ, вопросы, связанные с надзором органов прокуратуры за исполнением земельного законодательства в зарубежных странах, структуры прокуратур, создаваемых в целях земельного контроля, их обязанности и функции. Также широко освещаются статистические данные по исследуемой теме, деление прокуратуры зарубежных стран на такие виды, как орган уголовного преследования и обвинения, орган по законодательному надзору, уделяется внимание научным взглядам учёных-исследователей, мнениям и дискуссиям экспертов. Кроме того, в статью включены предложения по совершенствованию законодательства Республики Узбекистан на основе передового зарубежного опыта государственного регулирования земельных отношений, а также личные выводы автора, связанные с данной темой.

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, земля, земельная реформа, сельскохозяйственные земли, орошаемые земли, зарубежные страны, гражданские правоотношения, незаконное и самовольное использование земель, ответственность.

THE STATE OF PROSECUTORIAL CONTROL OVER EXECUTION OF LAND LEGISLATION IN FOREIGN COUNTRIES

Abdukhakimov Murodullo Togaeovich,

Head of the Department of the Prosecutor General's
Office Of the Republic of Uzbekistan,
Independent Researcher of Law Enforcement Academy,
Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD)

Abstract. This article considers the distribution of land funds in foreign countries, general issues of state regulation of land relations in some developed foreign countries and CIS countries, different approaches to the implementation of control over the implementation of land legislation in the U.S., Europe, and CIS countries, and issues of the participation of prosecutor's offices in the implementation of control over the implementation of land legislation in foreign countries, the structure of prosecutor's offices established for the purpose of land control, and their tasks and functions. Also, statistical data on the researched issue, the division of prosecutor's offices of foreign countries into such types as criminal prosecution and prosecutor's offices or bodies supervising the legislation, the scientific views of scientists, researchers, and experts' opinions on this subject, and discussion and debate are also widely covered, while paying attention to the theoretical aspects of the analyzed topic. In addition, the article contains proposals for improving the legislation of the Republic of Uzbekistan on the basis of advanced foreign experience of state regulation of land relations, as well as the author's personal conclusions related to the topic.

Keywords: prosecutor's office, prosecutorial supervision, land, land reform, agricultural land, irrigated land, foreign countries, civil relations, illegal and unauthorized use of land, liability.

Kirish

Dunyoda an'anaviy ravishda ishlab chiqarish omili hisoblangan yer infratuzilmani rivojlantirish uchun asos bo'lib kelgan va turli davlat xizmatlarini ko'rsatish uchun juda muhimdir. Har qanday davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga, ochlik, qash-

shoqlik va farovonlik darajasiga yerdan samarali foydalanish o'z ta'sirini o'tkazadi.

Sayyoramiz yer fondining tuzilishi ikki qarama-qarshi jarayon ta'sirida doimo o'zgarib turadi. Ulardan biri insoniyatning yashash va qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlarni kengaytirish uchun kurashish (yerlar unumdorli-

gini oshirish, melioratsiya, drenaj, sug'orish, dengizlarning qirg'oq hududlarini rivojlan-tirish); ikkinchisi eroziya, cho'llanish, sanoat va transport rivojlanishi, ochiq konchilik, botqoqlanish, sho'rlanish natijasida qishloq xo'jaligi aylanmasidan chiqib ketish. Ikkin-chi jarayon tezroq sur'atda davom etmoqda. Shuning uchun ham dunyo yer fondining aso-siy muammosi qishloq xo'jaligi yerlarining degradatsiyasi bo'lib, uning natijasida aholi jon boshiga ekin yerlarning sezilarli darajada kamayishi kuzatilmoqda [1, 88–92-b.].

Bizga ma'lumki, jahon yer fondining umumiy maydoni 13,4 milliard gektarni tash-kil qiladi. O'rtacha jon boshiga hisoblagan-da, bugungi kunda bir kishiga 1,7 gektar yer maydoni to'g'ri keladi. Biroq yer fondi dun-yoning mintaqalari va mamlakatlari bo'yicha juda notekis taqsimlangan.

Yer fondining eng katta qismi Afrika (30,3 mln km²) va Osiyo (27,7 mln km²) qit'alarida joylashgan. Aholi jon boshiga hi-soblaganda esa eng katta yer maydoni Avs-traliya va Okeaniyaga to'g'ri kelib, o'rtacha bir kishiga hisoblaganda 33 gektarni tashkil qiladi.

Ma'lumki, bugungi kunda eng katta yer fondi Rossiya (17,1 mln km²), Kanada (10 mln km²), Xitoy (9,6 mln km²), AQSh (9,5 mln km²), Braziliya (8,5 mln km²) va Avs-traliya (7,7 mln km²) davlatlariga to'g'ri kela-di.

Jahon yer fondining tarkibiga qaraydigan bo'lsak, uning 37 foizini qishloq xo'jaligi yer-lari bo'lsa-da, uning 11 foizi ekin ekiladigan yerlar va 26 foizi tabiiy o'tloq va yaylovlar-dan iboratdir.

Qishloq xo'jaligida foydalanilmaydigan yerlar jami yer fondining 63 foizini tashkil qilib, uning asosiy ulushi o'rmonlar (32 foiz) va unumsiz (28 foiz) yoki cho'l va toshloq yerlar hisobiga to'g'ri keladi [2, 1-b.].

Shuningdek, Iqtisodiy hamkorlik va rivoj-lantirish tashkiloti (OESR)ga a'zo bo'lgan davlatlar yer va binolarining jami qiyma-ti 249 trillion AQSh dollarini tashkil etishi,

dunyoda yerning qiymati tobora oshib bori-shi, ayrim guruhlarining yerdan foydalanish va uni qo'lga kiritish uchun turli korrupsion sxemalarni ishlab chiqishga bo'lgan xat-ti-harakatlarning rivojlanib borishi [3, 1–2-b.] yer sohasidagi qonunlar ustuvorligini ta'minlash, bu sohada qonun buzilishlarning oldini olish, huquq-tartibotni mustahkamlash borasida davlat organlarining faoliyatini ta-komillashtirishni taqozo etadi.

Yerlardan oqilona va maqsadli foydala-nish hamda uning muhofaza qilinishini ta'minlashda xorijiy mamlakatlar tajribasi-ni tahlil etish, uning ilg'or jihatlarini milliy qonunchilik va prokuror nazorati amaliyotiga joriy qilish bugungi kunda alohida ahamiyat-ga ega.

Zero, xorijiy davlatlarning aksariyati-da, ayniqsa, rivojlangan davlatlarda yerlar-dan oqilona va maqsadli foydalanish, yerdan foydalanuvchining huquq va manfaatlari-ni himoya qilish uchun har jihatdan qulay shart-sharoit yaratish davlat va jamiyat oldi-da turgan muhim vazifalardan biridir.

Material va metodlar

Yer resurslarini boshqarishda, ulardan foydalanish va muhofaza qilishda dunyoning barcha iqtisodiy rivojlangan va taraqqiy et-gan mamlakatlari qishloq xo'jaligi yerlariga ustuvorlik beriladi, ular orasida mahsuldor qishloq xo'jaligi yerlari asosiy o'rinni egallay-di.

Xorijiy mamlakatlarda yerga oid munosa-batlarni rivojlanish xususiyatlari va huquqiy asoslariga qisqacha to'xtalmasdan turib, ushbu sohadagi prokuror nazorati bo'yicha xalqaro tajribaga to'xtalish imkoniyati yo'q.

Mamlakatimizda xorijiy mamlakatlarda yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi yuzasi-dan prokuror nazorati masalasi ilmiy jihat-dan kompleks tadqiq qilinmagan.

O'zbekistonlik olimlardan B. Po'latov, F. Raximov, Z. Ibragimov, T. Mirzayev, O. Ma-daliyev, T. Umarov, I. Jo'rayev, A. Komilov, A.A. Maxmudov, F. Samig'jonovlarning tad-qiqot ishlarida ayrim xorijiy mamlakatlarda

qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining asosiy yo'nalishlariga doir umumiy masalalar yoritilgan xolos. Yoki Y. Jo'rayev, A. Nigmatov, M. Usmonov, N. Skripnikov, Sh. Fayziyev, J. Xolmo'minov, O. Narzullayev, B. Kalonov, U. Ayubov, X. Isanov, R. Ikromov, X. Xayitov va U. Saydaxmedovlarning ilmiy ishlarida yer va ekologiya huquqi masalalariga asosiy urg'u berilgan.

Bundan tashqari, MDHga a'zo davlatlarda yer to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazoratining ayrim bir jihatlari Y.G. Chervyakova, T.B. Ashitkova, O.V. Kalugin, A.D. Berenzon, V.G. Bessarabov, A.A. Chertova, V.I. Baskov, I.S. Viktorov, A.Y. Vinokurov, K.Y. Vinokurov, A.X. Kazarina, S.V. Maslova va boshqalarning ilmiy ishlarida tadqiq qilingan.

Umuman olganda, ushbu sohada ilmiy ishlar olib borgan Y.G. Chervyakova [4, 221-b.], T.B. Ashitkova [5, 222-b.] va O.V. Kaluginlarning [6, 274-b.] ilmiy ishlarida ham xorijiy mamlakatlarda yer sohasidagi qonun hujjatlari ijrosi bo'yicha prokuror nazoratini ta'minlash masalalari yoritilmagan.

Biroq MDH davlatlarida yer to'g'risidagi qonunlar ijrosi prokuratura organlarining umumiy nazorat yo'nalishidagi bir tarmog'i bo'lganligi sababli ushbu mavzu umumiy asoslarda yoritilgan xolos.

Xorijlik olimlardan J.A. Makkenze, B. Makfarleyn, M. Dikson, Y. Kuk va boshqa olimlar yer huquqi, yerdan foydalanish va uni muhofaza qilish jarayoni bilan bog'liq ayrim ilmiy qarashlarni bayon qilib o'tishgan bo'lsa-da, biroq mazkur sohada prokuror nazoratini amalga oshirish bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar olib borishmagan.

Shu sababli tadqiqot davomida xorijiy davlatlarda yer to'g'risidagi qonunchilik va uning ijrosi masalalari tizimli tuzilmaviy, qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy, aniq sotsiologik, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, empirik material va statistik ma'lumotlar tahlili, qonun hujjatlarini ilmiy sharhlash va huquqni qo'llash amaliyotini o'rganish kabi usullardan foydalanildi.

Shu maqsadda yuqorida ko'rsatilgan olimlarning asarlari hamda internet nashrlarida mavjud xorijiy mamlakatlar, deyarli barcha MDH davlatlari, rivojlangan AQSh, Yaponiya, Xitoy, Janubiy Koreya, barcha Yevropa davlatlarining yer to'g'risidagi qonun hujjatlari o'zaro tahlil va solishtirish orqali o'rganildi.

Tadqiqot natijalari

Bugungi kunda xorijiy mamlakatlarda, yer huquqining rivojlanishi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ushbu davlatlarni ikki guruhga ajratib o'rganishimiz mumkin:

- bozor iqtisodiyoti rivojlangan va yer munosabatlarini huquqiy tartibga solishning barqaror tizimi ishlab chiqilgan davlatlar;
- yer islohotlari amalga oshirilayotgan rivojlangan davlatlar [7, 40–41-b.].

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan va yer munosabatlarini huquqiy tartibga solishning barqaror tizimlari yaratilgan davlatlarga Amerika, Angliya, Niderlandiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarni keltirib o'tish mumkin. Ushbu davlatlarda yer huquqining asosiy instituti mulk huquqi instituti bo'lib, u xorijiy mamlakatlar yer huquqining boshqa institutlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi va shunga ko'ra, ushbu davlatlar yer qonunchiligida va yer-huquqiy adabiyotlarida haqli ravishda markaziy o'rinni egallaydi.

Yer islohotlari amalga oshirilayotgan rivojlangan davlatlarni esa ularda amalga oshirilgan islohotlarning shakliga qarab to'rt guruhga ajratishimiz mumkin.

Sharqiy Yevropa davlatlari – Bolgariya, Vengriya, Germaniya, Polsha, Ruminiya, Slovakiya, Chexiya, Yugoslaviya uchun – yer islohotlarining asosiy yo'nalishlari – yerlarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, davlat va kooperativ qishloq xo'jalik iqtisodiyoti sohaslarini qayta tashkil etish, dehqon (fermer) xo'jaliklarini tashkil etish hisoblanadi.

Yer va agrar munosabatlarni Xitoy va boshqa Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari

rida isloh qilish ham o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Jumladan, Xitoyda xalq kommunalarini yoppasiga tenglashtirishga asoslangan tizimni amalga oshirish jarayonida oilaviy pudrat tizimi yuzaga kelgan. Xitoydagi oilaviy pudrat tizimi yerni dehqon xo'jaliklariga bo'lib berishga qaratilgan bo'lib, qishloq joylaridagi millionlab mehnatkashlarni ish joyi bilan ta'minlagan va sanoat mahsulotlarining sezilarli darajada o'sishiga xizmat qilgan "qishloq sanoati" nomi bilan mashhur bo'lgan.

Lotin Amerikasi mamlakatlarida qishloq xo'jaligi va yer munosabatlarini isloh qilish tartibi ham qiziqish uyg'otadi, zero, ushbu davlatlarda kollektiv (jamoaviy) mulkchilikdan voz kechish va xususiy mulkchilikni belgilash tizimi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Afrika davlatlarida yer munosabatlari tartibga solishdagi o'ziga xoslik shundaki, ushbu davlatlar ko'p yillar davomida rivojlangan davlatlarning mustamlakasi bo'lganligi sababli ularning qonunchiligi va mahalliy xalqlarning yerdan foydalanishdagi kundalik odatlari aralashib ketgan. Hozirda aksariyat Afrika davlatlarida ham yer maydonlari xususiylashtirilmoqda.

Amerika Qo'shma Shtatlarida yerga nisbatan mulk huquqi [8, 1–3-b.] – Amerika huquqiy tizimining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, uning asosida ildizlari Angliya feodal huquqiga borib taqaladigan va AQSh sharoitlariga moslashgan odat huquqi yotadi. AQShda yerlarning asosiy qismi, xususan, qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan haydaladigan yerlarning 98 foizi xususiy mulk hisoblanadi. Federal hukumat egaligida katta yer maydonlari bo'lsa-da, ularning asosiy qismi cho'l va tundra zonalari, shuningdek, AQShning g'arbiy qismidagi aholisi kam bo'lgan mintaqalardagi va Alyaskadagi yaylov va o'rmonlar yerlari tashkil qiladi.

AQShda yerga nisbatan mulk huquqi o'zaro chambarchas bog'liq vakolatlar majmuidan iborat bo'lib, ularning bir qismi mulkdorga, boshqa qismi esa shaxsga mulk

huquqini bergan davlatga tegishli hisoblanadi. Davlat yer egalarining xo'jalik faoliyatiga umuman aralashmaydi, ulardan faqat soliq undirish bilan cheklanadi xolos. Amerikada yer solig'i – soliqqa tortishning alohida usullari va soliqlar hajmini belgilash orqali yerdan foydalanishga ta'sir etuvchi ta'sirchan vosita hisoblanadi.

AQShda yer qa'ri va foydali qazilmalardan foydalanish huquqi hukumatning tasarrufida qolgan. Shu bilan birga, federal hukumat yerdan foydalanishga ta'sirini kuchaytirishga intilmoqda. AQSh Kongressi Vakillar palatasi tomonidan qabul qilingan qonunga ko'ra, yer egalariga shtatlar yurisdiksiyasi ostidagi birinchi instansiya va apellatsiya sudlarini chetlab o'tib, federal sudlarga da'vo qilish imkoni berilgan [9, 162-b.].

Sharqiy Yevropa mamlakatlarida yer huquqining o'ziga xos jihatlari ko'rishimiz mumkin. Xususan, aksariyat Sharqiy Yevropa mamlakatlarida qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarni xususiylashtirish belgilangan bo'lsa-da, biroq ularni chet ellik fuqarolarga sotish taqiqlangan.

Masalan, Bolgariyada 1992-yilda qabul qilingan "Yer to'g'risida"gi Qonunga ko'ra, yer bozorining erkin shakllanishiga alohida e'tibor berilgan. Qonunga muvofiq, qishloq xo'jaligi yerlarining 50 foizi sobiq mulkdorlariga qaytarilishi ko'zda tutilgan [10, 11–33-b.].

Ruminiyaning 1991-yildagi "Yer fondi to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra, har bir qishloq oilasiga 10 gektargacha (har bir kishiga 0,5 gektardan kam bo'lmagan miqdorda), biroq barchasini qo'shib hisoblaganda bir oilaga 100 gektardan oshmagan miqdorda, yer uchastkasini tekin olish huquqi belgilab berilgan [11, 1–3-b.].

Italiyaning zamonaviy yerdan foydalanish tizimi yigirmanchi asrning elliginchi yillarida boshlangan yer islohotlari ta'sirida shakllangan. Islohotlarning maqsadi yangi dehqon xo'jaliklarini tashkil etish, ijtimoiy va iqtisodiy inqirozga barham berish, ishlab chiqaruvchilar bilan yer o'rtasidagi aloqa-

dorlikni mustahkamlash, egalik hissini uyg'otishga qaratilgan edi. Yer islohotlari Italiyada ikki bosqichda amalga oshirilgan. Birinchi bosqichda alohida shaxslar egaligidagi xususiy yerlarning ekspropriatsiyasi (majburiy tortib olish) amalga oshirilgan.

Ikkinchi bosqichda qishloq xo'jaligi uchastkalarini maxsus shartnoma asosida topshirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilgan. Yer uchastkasining oldi-sotdi shartnomasiga ko'ra, uning qiymatini 30 yil mobaynida har yili bo'lib to'lashga imkon berilgan. Shuningdek, mulkdor yerni 30 yil mobaynida sotishi taqiqlangan [12, 108–127-b.].

Fransiyada zamonaviy yerdan foydalanish tizimi asoslari 1945-yilda amalga oshirilgan agrar islohotlarga borib taqaladi. 1946-yilda yer qonunchiligiga kiritilgan o'zgartishlar asosida, har bir yerdan foydalanuvchining: yer uchastkasidan barqaror va uzoq muddatli foydalanish huquqi, xo'jalik boshqaruvi avtonomiyasi hamda mulkdor bilan nizo bo'lganda uning huquqlarining himoya qilinishi kafolatlangan. Bugungi kunda Fransiyada yerga nisbatan jamoaviy, individual (xususiy) va aralash shakldagi mulk shakllari amal qiladi. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar esa faqatgina o'tmishdan shu hududda yashab kelgan fuqarolarga nisbatan berilishi ko'zda tutilgan [13, 65–74-b.].

Germaniyada yerga nisbatan mulkchilikning barcha shakllari amal qilsa-da, yerlarning 90 foizdan ko'prog'i xususiy mulkchilik hisoblanadi. Nemis yer qonunchiligiga ko'ra, qishloq xo'jaligi va o'rmon fondi yerlari muomalasini tartibga solishda ushbu yer uchastkalarini bo'lib tashlash, foydalanish maqsadni o'zgartirishni taqiqlagan. Bunda asosiy e'tibor yerlardan oqilona foydalanish; ularning xo'jalik muomalasini cheklashga yo'l qo'ymaslik; yerdan foydalanuvchilarning huquqiy majburiyatlarini bajarishlari, shu jumladan, soliq to'lovlarini to'lashlari (bu borada Germaniyada maxsus qishloq xo'jaligi sudlari

amal qiladi) ustidan nazoratni amalga oshirishga qaratilgan [14, 1-b.].

Shuningdek, bu sohadagi nazorat ishlari Germaniya Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish, qishloq xo'jaligi va yer iste'molchilarini muhofaza qilish vazirligi tomonidan muvofiqlashtiriladi [15, 1-b.].

Buyuk Britaniyada atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanishni boshqarish vakolatiga ega bo'lgan davlat organlari tizimi mavjud bo'lib, ular atrof-muhitni muhofaza qilish vazirligi tomonidan boshqariladi. Vazirlik asosan muvofiqlashtiruvchi funksiyalarni bajaradi va umumiy siyosiy rahbarlikni amalga oshiradi [16, 120–131-b.].

Ko'plab xorijiy mamlakatlarda yer taqsimoti, ya'ni restitutsiya (*lotin tilidagi "restitutio" so'zidan olingan bo'lib, "tiklash" degan ma'noni beradi. Jahon yer qonunchiligida restitutsiya deb jismoniy va yuridik shaxslardan olib qo'yilgan yoki tortib olingan yer maydonini keyinchalik ularning o'ziga to'liq yoki qisman qaytarishga aytiladi. Ushbu holat Ikkinchi jahon urushidan so'ng fashistlar Germaniyasi tomonidan egallab olingan yerlarning hujumga uchragan davlatlarga qaytarilishida ayniqsa, yaqqol ko'zga tashlangan*) yer islohotining asosiy usuli hisoblanadi (Estoniya, Latviya, Litva, Slovakiya, Sharqiy Germaniya, Ruminiya, Bolgariya, Sloveniya, Xorvatiya, Serbiya, Chernogoriya, Makedoniya).

O'tgan asrning 90-yillarida SSSR parchalangandan so'ng Rossiya, Ukraina, Moldova va Ozarbayjonda qishloq xo'jaligi yerlari xususiyashtirila boshlangan.

Sharqiy Yevropa mamlakatlaridan Armaniston, Gruziya, Ozarbayjon, Moldova, Ukrainada 1990-yillar oxiridan va 2000-yillar boshiga qadar qishloq xo'jalik yerlari kichik yer uchastkalarning taqsimlanishi orqali to'liq xususiyashtirilgan [17, 92–96-b.].

Bugungi kunda aksariyat MDH davlatlarida ham yer maydonlari to'liq yoki qisman xususiyashtirilishi amalga oshirilgan bo'lsa-da, biroq hozirgi kunga qadar ham yer maydonlari to'liq davlat egaligida qolayotgan mam-

lakatlar mavjud. Masalan, Tojikiston Konstitutsiyasining 13-moddasiga muvofiq, yer va boshqa tabiiy boyliklar mutlaq davlat mulki hisoblanadi [18, 2-b.].

Bugungi kunda ko'plab xorijiy mamlakatlarda yer xususiy mulk bo'lganligi sababli, yerlardan foydalanish va uni muhofaza qilish yuzasidan nazorat tushunchasi mavjud emas.

AQSh, Yevropa davlatlarining aksariyatida yer mulkdorlarining yer bilan bog'liq noqonuniy holatlari haqidagi nizolar mahalliy hokimliklar tomonidan berilgan arizalar asosida sud tomonidan ko'rib chiqiladi.

Hozirgi kunda MDH davlatlarining bir qismida prokurorlarga qonunchilik ijrosi ustidan nazorat yo'nalishi yuklatilganligi sababli faqat ushbu davlatlar qonunchiligida yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazorati masalalari o'z aksini topgan.

Ta'kidlash joizki, prokuratura organlarining yerlardan foydalanish va uni muhofaza qilish borasidagi vazifalari yuqorida ko'rsatilgan huquqiy munosabatlardan kelib chiqqan holda har bir davlatda prokuratura organlarining huquqiy maqomi asosida amalga oshiriladi.

Yuridik adabiyotlarni tahlil qilish shundan dalolat beradiki, ushbu masala xususida huquqshunos olimlar va amaliyotchi mutaxassislar o'rtasida turlicha qarashlar mavjud.

Xususan, X. Zaytun [19, 75–81-b.] o'z qarashlarida prokuror hokimiyati mustaqil va xolis bo'lishi shartligi, prokuratura organlarining ijro hokimiyati tarkibiga kirishi ularga o'z faoliyatlarini xolis olib borishlariga to'sqinlik qilishi mumkinligi haqidagi g'oyalarni ilgari surgan. Biz ham ushbu muallifning fikrini to'liq qo'llab-quvvatlaymiz.

Prokuratura organlarining faoliyat yo'nalishlari va vazifalari uning davlat organlari tizimida tutgan roli bilan ham bevosita bog'liqdir. Xususan, A. Allamuratov davlat organlari tizimida prokuraturaning egalagan huquqiy maqomi bo'yicha davlatlarni to'rtta guruhga, ya'ni prokuratura ijro, sud va

adliya idoralari tarkibiga kiradigan va hech bir hokimiyat tarmog'iga mansub bo'lmagan alohida organ sifatida faoliyat yuritadigan davlatlarga ajratadi [20, 8–9-b.]. Z. Ibragimov [21, 66–76-b.] va D. Xamdamovalar [22, 42–43-b.] ham o'z tadqiqotlarida shunga o'xshash tasniflashni bayon qilishgan.

Bizning fikrimizga ko'ra, bugungi kunda prokuratura organlari, biror-bir davlat hokimiyati tizimiga, ayniqsa, ijro hokimiyati tizimiga kirishini noto'g'ri deb hisoblaymiz.

Bizga ma'lumki, bugungi kunda xalqaro tajribada prokuratura organlarining faoliyat yo'nalishi va vazifalaridan kelib chiqqan holda ikkita modelga ajratishimiz mumkin.

Bunda prokuraturaning u yoki bu modelga kirishi ushbu davlatning huquqiy tizimi va davlat tuzilishi bilan bevosita bog'liqdir. Birinchi modelda, prokuratura organlari, avvalambor, jinoiy ta'qib va ayblov idorasi hisoblangan, ikkinchi modelda u qonunchilik ustidan nazorat olib boradigan organ hisoblanadi.

Jumladan, AQSh prokuraturasi faoliyati ko'proq jinoyatchilikka qarshi kurash va uning oldini olishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Atorneylarning (prokuror) eng muhim vazifasi esa sudda ayblovnini quvvatlashdir [23, 216–223-b.].

Fransiyada prokuratura Adliya vazirligi tarkibiga kirib, eng yuqori mansabdor shaxsi kassatsiya sudlaridagi ishtirokiga qarab, Bosh prokuror, respublika prokurorlari hamda katta va kichik instansiya prokurorlariga bo'linishadi.

Germaniyada ham prokuratura Adliya vazirligi tizimiga kirib, ijro etuvchi hokimiyatning bir qismi hisoblanadi. Prokurorlarning asosiy vazifasi jinoiy ta'qibni amalga oshirish va sudda ishtirok etish hisoblanadi.

Buyuk Britaniyada davlat ayblovchilari xizmati joriy qilingan bo'lib, ularning asosiy funksiyasi – politsiya tomonidan tergov qilingan jinoyat ishlari bo'yicha sudlarda davlat ayblovinini quvvatlashdan iboratdir.

Yaponiyaning qonunchiligida prokurorlarning vakolatlariga quyidagilar: jinoiy ishni qo'zg'atish yoki tugatish, dastlabki tergovni olib borish, tegishli qonunlar ijrosini sudlardan talab qilish, hukmlar ijrosini tekshirish va nazorat qilish kiritilgan [24, 34-b.].

Bu borada ko'plab olimlar o'zining ilmiy qarashlarini bayon qilib o'tgan. Xususan, Y. Knyazevaning fikriga ko'ra, g'arb davlatlarida prokuratura ayblov organi sifatida faoliyat ko'rsatishini, "umumiy nazorat"ni amalga oshirmasligini ta'kidlab, aksariyat mamlakatlarda prokuratura mustaqil tizim emas, balki sud yoki ijro hokimiyatining tarkibiy qismi hisoblanishini bayon qilgan [25, 98–101-b.]. Shunga o'xshash qarashlar S. Abdraxmanova va A. Kanatov [26, 26–31-b.] tomonidan ham bayon etilib, prokuratura organlari ijro hokimiyati (AQSh, Estoniya va b.lar) va sud hokimiyati (Ispaniya, Latviya, Gruziya va b.lar) tizimida faoliyat ko'rsatishini ta'kidlaydilar.

F. Malikov va B. Boymatovlar esa AQSh, Fransiya, Germaniya va Italiya prokuratura organlarining asosiy vazifasi – birinchi navbatda jinoiy ta'qibni amalga oshirishdan iborat [27, 50-b.] deb ta'kidlashgan.

Ikkinchi modelda prokuratura organlarining asosiy funksiyasi – bu qonunlar ijrosi ustidan nazorat hisoblanadi.

Xususan aksariyat MDH davlatlarida (Rossiya, Ukraina, Belarus, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmaniston va boshqalar) prokurorlar qonunlarning ijrosi etilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Biroq ayrim MDH davlatlari mustaqillikka erishganidan so'ng o'z prokuraturalariga vazifa va funksiyalarni tashkillashtirishda "umumiy nazorat" funksiyasidan voz kechgan.

Masalan, Ozarbayjon, Armaniston, Gruziya va Moldova davlatlarida prokuratura organlari faoliyatidan "umumiy nazorat" funksiyasi olib tashlanganligi sababli bugungi kunda ular birinchi modelga kirishadi. Huquqshunos olim M. Zaprudskaya-

ning fikrlariga ko'ra, "Birinchi model prokuratura organlarida "umumiy nazorat" (*ya'ni qonunchilik ijrosi ustidan nazorat*) funksiyasini tugatishni ko'zda tutadi. Rossiya, Belarus, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston prokuratura organlarida qonunlar ijrosi ustidan nazorat funksiyasi birlamchi hisoblanganligi sababli ular ikkinchi model prokuratura tizimiga kiradi [28, 135–139-b.].

Ispaniyaning 1981-yil 30-dekabrda "Prokuratura to'g'risida"gi 50/1981-sonli qonuniga ko'ra, Ispaniya Bosh prokuraturasi tarkibida yerdan foydalanish, tarixiy boylıklar, iqtisodiy va o'rmon yong'inlariga qarshi kurashish bo'yicha maxsus prokurorlar tashkil etilishi belgilab qo'yilgan. Ularning asosiy vazifasi qilib, yerdan foydalanish, tarixiy obyektlar, tabiat va atrof muhitni muhitni muhofaza qilish, o'simlik va jonzoqlarni, uy hayvonlarini himoya qilish va o'rmon yong'inlariga qarshi kurashish borasidagi huquqbuzarliklar bo'yicha tekshirish o'tkazish, bunday ishlarni sudga ko'rilishida prokuror ishtirokini ta'minlash ekanligi belgilab qo'yilgan [29, 1–10-b.].

Bundan kelib chiqadiki, Ispaniya prokuraturasi birinchi modelga kirsa-da, ya'ni jinoiy ta'qibni amalga oshirish va sudlarda ayblovni qo'llab-quvvatlash asosiy vazifasi sanalsa-da, biroq unga yuqoridagi qonun bilan ma'lum bir sohada nazorat funksiyasini ham amalga oshirish qo'shib yuborilganligi sababli yuqoridagi har ikkala modelga kiritish maqsadga muvofiq emas deb hisoblaymiz.

Tadqiqot natijalari tahlili

Umuman olganda, xorijiy rivojlangan davlatlarda prokuratura organlarining vazifa va funksiyalaridan kelib chiqqan holda ularni bir uchta modelga ajratish, xususan:

Birinchi modelga – prokurorlarning asosiy vazifasi sudga davlat ayblovini qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'lgan AQSh, Fransiya, Angliya kabi davlatlarni;

Ikkinchi modelga – prokuratura tergov bosqichida va sudga jinoiy ta'qibni amalga

oshirish, fuqarolik va ma'muriy ishlar bo'yicha sudda qatnashish hamda sud ishlarida nazorat funksiyasini bajarishga qaratilgan, Germaniya, Italiya, Daniya, Yaponiya kabi davlatlarni;

Uchinchi modelga – asosiy vazifalaridan bir qonunlar ijrosi ustidan nazorat funksiyasi yuklangan, Rossiya, Belorussiya, Ukraina, O'zbekiston, Qozog'iston, Tojikiston, Qirg'iziston, Turkmaniston kabi davlatlarni kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Umuman olganda, xorijiy mamlakatlar tajribasidan shu ko'rinadiki, yer maydonlarini navbatma-navbat xususiylashtirish orqali yerlardan maqsadli va oqilona foydalanilishi yuzasidan davlat nazorati kamaytirilib, bu boradagi masalalar ko'proq fuqarolik munosabatlar shaklida hal qilib kelinmoqda.

Bizning fikrimizcha, yerlardan foydalanish sohasidagi nizolarni faqatgina sud tartibida hal qilish, ko'proq moliyaviy choralar orqali qonun buzilishi holatlariga nisbatan munosabat bildirish maqsadga muvofiq. Albatta, bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar kelgusida yuqoridagi kabi jarayonlarning ham bizning respublikamizda joriy etilishiga olib keladi.

Yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazoratini amalga oshirish masalasi aksariyat xorijiy davlatlar uchun yangilik hisoblanadi.

Biz yuqorida sanagan "qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati" funksiyasi yuklangan aksariyat xorijiy davlatlarda (Rossiya, Belarus, Ukraina, Qozog'iston, Qirg'iziston, Turkmaniston) yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan ham prokurorlik nazorati ham boshqa qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazorat kabi "umumiy nazorat" sifatida olib boriladi.

Biroq Tojikiston Respublikasida yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan prokurorlik nazorati boshqa nazorat yo'nalishlaridan alohida tarmoqqa ajratilgan. Xususan, Tojikiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-yanvardagi 1172-sonli farmoni

bilan Tojikiston Respublikasi Bosh prokuraturasida "Yerga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi" va uning hududiy bo'limlari tashkil qilingan bo'lib, ushbu boshqarma va uning hududiy organlari bevosita yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazoratga mas'ul hisoblanadi [30, 1–2-b.].

Ushbu amaliyot bizning respublikamiz qonunchiligida ham o'z aksini topgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-fevraldagi "Yer uchastkalaridan foydalanishda davlat nazorati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-138-son qarori qabul qilinib, unga ko'ra, prokuratura organlari zimmasiga yuklangan qo'shimcha vazifalar ijrosini samarali tashkil etish maqsadida Bosh prokuratura tarkibida 8 ta shtat birligidan iborat bo'lgan Yer resurslari talon-toraj qilinishining oldini olish boshqarmasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar prokuraturalarida esa umumiy soni 56 ta shtat birligidan iborat bo'lgan Yer resurslari talon-toraj qilinishining oldini olish bo'limlari tashkil etilgan.

Hozirgi o'tish sharoitida, mamlakatimizda yer resurslari, ayniqsa qishloq xo'jaligi yerlari hajmi oz miqdorni tashkil qilganligini inobatga olib, toki yer maydonlari va undan foydalanish shartlari AQSh va Yevropa davlatlaridagi kabi zonalashtirilmaguncha hamda yerlar haqiqiy egasini topmagunga qadar bunday yerlarni muhofaza qilish maqsadida sohada prokuror nazoratini yuqoridagi kabi alohida tarkibiy tarmoq orqali amalga oshirish to'g'ri bo'ladi.

Biroq xorijiy mamlakatlar tajribasini ayrim jihatlarini olgan holda, shuni aytish mumkinki, yer munosabatlari, ayniqsa, yer ajratish va undan foydalanish hamda yerlarni davlat zaxirasiga olish bilan bog'liq jarayonlarda qonun buzilishi holatlari aniqlangan taqdirda ham, bunday munosabatlarni sudlarga ariza bilan murojaat qilish orqali hal qilish zarur.

Albatta, kelgusida yer maydonlari, ayniqsa, qishloq xo'jaligi yerlarining to'liq xususiyashtirilishi orqali ushbu sohadagi davlat nazorati, shu jumladan, prokurorlik nazorati tushunchalarining o'rnini ko'proq fuqarolik huquqiy munosabatlar egallaydi.

Xulosa

Yuqoridagi ilmiy va nazariy tahlillar, xoriy davlatlar prokuratura organlarining funksiya va vazifalaridan kelib chiqqan holda quyidagi bir qator xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, prokuratura organlari tomonidan yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil etish natijasida G'arb davlatlarida prokuratura faoliyati asosan sudlarda ishlar ko'rilishida prokuror ishtirokini ta'minlash va jinoyat qonunchiligi sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilganligi, qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati funksiyasi MDHga a'zo mamlakatlarning aksariyatida yetakchi funksiya bo'lib qolayotganligi haqida xulosa qilindi.

Ikkinchidan, iqtisodiy rivojlangan davlatlarida (AQSh, Germaniya, Fransiya, Italiya va Angliya) prokuratura organlari qonunlar ijrosi ustidan nazorat funksiyasini bajarmaydi. Prokuror nazoratiga zaruratning yo'qligi esa mazkur davlatlarning tarixiy davlatchilik va huquq tizimiga egaligi, aholida qonunlarga hurmat, sudlarga bo'lgan ishonchining balandligi, kuchli advokatura va yuridik xizmat tizimi mavjudligi, jamoatchilik nazoratining kuchliligi bilan izohlanadi.

Uchinchidan, ayrim iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda yer tabiatni muhofaza qilish masalalarida prokuror nazoratiga ehtiyoj sezilib, maxsus prokuraturalar tashkil qilingan. Masalan, Ispaniyaning 1981-yil 30-dekabrdagi "Prokuratura to'g'risida"gi 50/1981-sonli Qonuniga ko'ra, Ispaniya Bosh prokuraturasi tarkibida yerdan foydalanish, tarixiy boyliklar, iqtisodiy va o'rmon yong'inlariga qarshi kurashish bo'yicha maxsus prokurorlar tashkil etilishi belgilangan. Biroq ushbu prokuraturalarning vazifasi qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishga emas, balki ushbu sohadagi jinoyatlarni tergov ustidan nazoratni amalga oshirish hamda sudda ko'rilishida davlat ayblovini qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

To'rtinchidan, Amerika, Angliya, Niderlandiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda bozor iqtisodiyoti rivojlangan va yer munosabatlarini huquqiy tartibga solishning barqaror tizimlari yaratilgan. Mazkur hududlarda yer uzoq yillardan beri xususiy mulk sifatida berilganligi sababli bugungi kunda yer bilan bog'liq munosabatlar asosan fuqarolik sud tartibida hal qilinadi. Shu bois kelgusida bizda ham yerlarni xususiy mulk sifatida ajratish, yerlardan noqonuniy va maqsadsiz foydalanish holatlari bo'yicha ko'proq moliyaviy va soliq jarimalarini qo'llash orqali barham berish haqida to'xtamga kelindi.

REFERENCES

1. Muhammadbek, M. Improving the Methods of Forecasting the Diversification of the Land Fund in the Region. *International Journal of Engineering*, 2018, vol. 2 (4), pp. 88–92.
2. Land resources of the world. Available at: https://foxford.ru/wiki/geografiya/zemelniye-resursi-mira?utm_referrer%20=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F
3. Growing Trend of Criminal Prosecution of Actors Land Use Matters. Available at: <https://www.mondaq.com/unitedstates/land-law-agriculture/343926/academic-paper-growing-trend-of-criminal-prosecution-of-actors-in-land-use-matters>

4. Chervyakova Yu.G. Problems of the prosecutor's control over the implementation of land legislation in the Russian Federation. Moscow, 1999, p. 221.
5. Ashitkova T.V. Prokurorskiy kontrol' za ispolneniyem zemel'nogo zakonodatel'stva [Prosecutor's control over the implementation of land legislation]. Moscow, RGB, 2008, p. 222.
6. Kalugina O.V. Prosecutor's control over the implementation of land legislation in the Russian Federation. Moscow, 2013, p. 274.
7. Xolmo'minov J.T, Safarov J.I. Xorijiy mamlakatlarda tabiiy resurslar huquqi: Qiyosiy tahlil va qonunchilikni takomillashtirish [Natural Resource Law in Foreign Countries: Comparative Analysis and Legal Improvement]. Tashkent, TSIL Publ., 2012, pp. 40–41.
8. Natural Resource Law in Foreign Countries: Comparative Analysis and Legal Improvement. Available at: https://dpr.ru/journal/journal_7_9.htm
9. Dukhno N.A., Ivakin V.I. Lectures on the land law course. Moscow, Legal Institute MIIT Publ., 2014, p. 162.
10. Bueno R.A. Evaluating land reform and market in Bulgaria. *East-West Journal of Economics and Business*, 2007, vol. 10, no. 1, pp. 11–33. Available at: <https://www.u-picardie.fr/eastwest/fichiers/art57.pdf>
11. Samorukova A. Romania agrarian reform and fruit and vegetable safety. Available at: http://vasilieva.narod.ru/11_1_97.htm
12. Savino D. The "Land Need" of Italian Workers: from Unification to Agrarian Reform. *Christian Studies*. 2019, vol 4, no 2, pp. 108–127. Available at: <https://peasantstudies.ru/ru/category/12-2019-4-2?download=131>
13. Averina K. Features of land relations in French law. *State and Law*, 2012, no. 15, pp. 65–74.
14. Krylatykh E.N. Land reform in eastern Germany. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/zemelnaya-reforma-na-vostoke-germanii>
15. Germany's water sector. Method and experience. Available at: <https://www.umwelt.bundesamt.de/sites/default/files/medien/publikation/long/2754.pdf>
16. Vistorobets Ye.L. Environmental legislation of Russia, Great Britain, Canada and the Netherlands: a comparative legal analysis. Moscow, 2003, pp. 120–131.
17. Altiyev A.S. Bozor islohotlarini chuqurlashtirish sharoitida yerdan foydalanishni diversifikatsiya qilish [Diversification of land use in the context of deepening market reforms]. *Professional of the Year*, 2019, pp. 92–96.
18. Constitution of the Republic of Tajikistan. Available at: <https://prokuratura.tj/ru/legislation/the-constitution-of-the-republic-of-tajikistan.html>
19. Zeytun X. International Principles on the Independence and Accountability of Judges, Lawyers and Prosecutors: A Practical Guide. *International Commission of Jurists*, 2007, no. 1, pp. 75–81.
20. Allamuratov A.T., Ergashev A.A. Xorijiy mamlakatlarda prokuratura [Prosecution in foreign countries]. Tashkent, TSIL Publ., 2009, pp. 8–9.
21. Ibragimov Z.S. Mustaqillik va O'zbekiston Respublikasi prokuraturasi (istiqlol yillaridagi huquqiy maqomi rivojlanishining qiyosiy tahlili) [Independence and the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan (comparative analysis of the development of the legal status during the years of independence)]. Tashkent, 2011, pp. 66–76.
22. Xamdanova D. Prokuratura organlari faoliyatining qiyosiy tahlili [Comparative analysis of the activities of prosecutor's offices]. *Huquq va Burch*, 2020, no 4, pp. 42–43.
23. Avazov N.T. Xorijiy mamlakatlarda prokuraturaning o'ziga xos xususiyatlari [Peculiarities of prosecution in foreign countries]. *Problems of application and interpretation of legal norms: Proceedings of the republican scientific seminar*. Tashkent, TSUL Publ., 2018, pp. 216–223.
24. Umrzoqov Z., Boronov S. Yaponiyada prokuratura organlari faoliyati yuzasidan ba'zi mulohazalar [Some comments on the activities of prosecutor's offices in Japan]. *Court and law enforcement agencies*. Tashkent, TSIL Publ., 2009, p. 34.
25. Knyazeva Ye.G. Prosecutor's supervision in foreign countries. *Lawyer*, 2009, no. 1, pp. 98–101.

26. Abdraxmanova S., Kanatov A. Prokuratura organlarining o'rne va ro'lini aniqlash masalalari [Issues of determining the place and role of the prosecutor's office]. *Little Old Country*, 2016, vol. 4 (73), pp. 26–31.

27. Malikov F., Boymatov B. Xorijiy mamlakatlarda fuqarolik ishlari bo'yicha prokurorlik nazorati va ijro ish yurituvining o'ziga xos xususiyatlari [Peculiarities of prosecutor's control and enforcement of civil cases in foreign countries]. Court and law enforcement bodies. Tashkent, TSIL Publ., 2009, p. 50.

28. Zaprudskaya M. Sovershenstvovaniye prokurorskogo nadzora za ispolneniyem zakonodatel'stva [Improvement of the prosecutor's control over the execution of legal documents]. Available at: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/186402/1/135-139.pdf>

29. The Prosecution Service. Organic Statute. Law. 1981, December 30, No. 20/1981. Prosecution Departament of Spain. Available at: <https://www.fiscal.es/documents/20142/147455/Spanish+Law+on+Prosecutors.pdf>

30. Decree of the President of the Republic of Tajikistan. 2019, January 4, No. 1172. Available at: http://79.170.188.68/show_doc.fwx?Rgn=133026